

DE TOEKOMSTFABRIEK: EEN OEFENING IN (RE) POLITISERENDE MIDDENVELDPRAXIS

Fred Louckx ¹

Een aantal jaren geleden zijn we in Gent gestart met De Toekomstfabriek. De Toekomstfabriek is een initiatief dat gedragen wordt door negen organisaties uit het middenveld: Victoria Deluxe, Samenlevingsopbouw Gent, Kunstencentrum Vooruit, Vrede vzw, Links Ecologisch Forum, ABVV Oost-Vlaanderen, Beweging.net/ACV Gent-Eeklo, Masereelfonds Gent en Vormingplus Gent-Eeklo.

Bedoeling is een vernieuwende (re) politiserende werking te ontwikkelen die, wars van elk dogmatisme, van onderuit op wil werken aan een grondige structurele hervorming van onze samenleving.

Onderhavige tekst is een relaas van drie jaar experimenteren met De Toekomstfabriek. We brengen dit verslag in de geest van wat Stephen Shukaitis en David Graeber (2007)

¹ Fred Louckx is hoogleraar gezondheidssociologie aan de Vrije Universiteit Brussel

‘constituerende verbeelding’ hebben genoemd: militant onderzoek dat een bijdrage wil leveren tot de vorming van een kritische verbeelding die de wereld om ons heen wil veranderen.

De Toekomstfabriek is natuurlijk niet de enige (re)politiserende middenveldpraktijk in Vlaanderen. We stellen samen met Pascal Debruyne en Bart Van Bouchaute (2014, p. 14) vast dat er vandaag in Vlaanderen een grote en boeiende diversiteit aan pogingen tot (re) politisering aanwezig is. We kunnen dit alleen maar toejuichen. Wij willen met deze tekst de ervaringen delen die we met een bepaalde vorm van (re)politiserende middenveldpraktijk hebben opgedaan, zonder deze praktijk als model naar voor te willen schuiven.

Theorie

Om de werking van De Toekomstfabriek te begrijpen, is het belangrijk te weten welke politiek-maatschappelijke ideeën aan de basis liggen van dit initiatief. Op gevaar af van te simplificeren, kunnen we drie grote theoretische uitgangspunten onderscheiden:

Verzet als scheppende kracht

In navolging van Florence Aubenas en Miguel Benasayag (2003, pp. 53 en 134) zien we verzet tegen de bestaande maatschappelijke verhoudingen vooral als een creatief proces. Het volstaat niet tegen iets te zijn, hoe mobiliserend een dergelijke confrontatiestrategie ook moge werken. Waar het vooral op aankomt, is dat verzet alternatieven ontwikkelt, die maken dat we de bestaande situatie als achterhaald bestempelen – zoals Buckminster

Fuller het zo treffend uitdrukte.

Uitbouw van een tegenmacht

Onder de uitbouw van een tegenmacht verstaan we niet de door Montesquieu ontwikkelde idee van een scheiding der machten, als institutionele garantie van een democratisch beheer van de samenleving; de uitbouw van een tegenmacht is voor ons evenmin te herleiden tot het louter ontwikkelen van machtscentra die een tegengewicht vormen tegen de macht van de bestaande politieke en economische instituties. Tegenmacht is voor ons een veelzijdige, niet-gecentraliseerde emancipatiebeweging die ertoe komt nieuwe maatschappelijke verhoudingen onoverkomelijk te maken (Benasayag, Miguel & Diego Sztulwark, 2003, pp. 66-69; Benasayag, Miguel & Angélique Del Rey, 2011, pp. 73-76).

Prefiguratieve politiek

Kern van een prefiguratieve politiek is de noodzakelijke overeenstemming tussen doel en middelen bij de uitbouw van een alternatieve samenleving. De dagelijkse politieke praktijk dient een voorafspiegeling te zijn van de samenleving waar we naartoe willen, zonder te vervallen in een mechanistisch uitvoeren van een vooraf uitgekende blauwdruk van de toekomstige samenleving. Zowel doel als middelen zijn onderworpen aan een continu proces van herdefiniëring en bijsturing. Al doende leggen we de basis van de nieuwe samenleving "within the shell of the old" (Gordon, Uri, 2007).

Actie

Beginperiode: gefilmde interviews

Onder de titel *Bricoleurs de Paradis* – naar de gelijknamige film van Rémy Ricordeau en Bruno Montpied – zijn we onze activiteiten begonnen met het filmisch vastleggen van een reeks diepgravende gesprekken over thema's

die naar onze mening concrete perspectieven openen op maatschappelijke verandering. Zo hadden we onder meer gefilmde interviews over *commons*, basisinkomen, coöperaties, geweldloze actie, activistische verbeelding en prefiguratieve politiek. Al deze gesprekken werden via een samenwerking met *DeWereldMorgen.be* voor een breed publiek toegankelijk gemaakt. Bedoeling was vooral mensen te confronteren met vernieuwende ideeën over maatschappelijke verandering.

Eerste werkjaar: dialoog- en debatavonden

Onder impuls van een stuurgroep - bestaande uit afgevaardigden van de verschillende partnerorganisaties – werd beslist om het eerste werkjaar van De Toekomstfabriek te organiseren rond dialoog- en debatavonden. Voor de inhoudelijke invulling van die publieksavonden werd vertrokken vanuit de concrete werking van de organisaties. Elke organisatie werd verzocht een centrale vraagstelling uit haar werking naar voor te schuiven (Hoe kan het middenveld meer politiserend werken? Kan/ moet de overheid het algemeen belang van de burger dienen? Hebben wij nog een leger nodig? Is een ander Europa mogelijk? Waarom voeren wij (geen) actie? Kan energie goedkoper in Gent? In welke mate kunnen maatschappelijk kwetsbare groepen een kritisch middenveld aansturen? Kunnen kunstenaars maatschappelijke verandering teweegbrengen?).

Deze vraagstellingen werden de thema's voor de publieksavonden. Iedere organisatie kreeg de opdracht om de dialoog- en debatavond rond haar thema in samenspraak met de andere organisaties voor te bereiden. Dat impliceerde onder andere ook dat zij zich engageerde om op eigen kosten een locatie voor die avond te voorzien. Op die manier ontstond er een nomadisch aanbod van publieksavonden dat telkens een andere buurt van de stad aandeed. Het overleg dat aan de

publieksavonden voorafging, ontwikkelde bruggen tussen de organisaties die voordien nauwelijks aanwezig waren. Gaandeweg groeide tussen de partnerorganisaties een gesprekscultuur die ook buiten de initiatieven van De Toekomstfabriek vruchten afwierp.

Op elke publieksavond volgde telkens een grondige evaluatie door de stuurgroep. De resultaten van die nabeschuiving werden vervolgens meegenomen om de volgende publieksavond vorm te geven. De reeks dialoog- en debatavonden werd finaal afgesloten met een globale beoordelingsronde.

Tweede werkjaar: Een Ander Land

Na de positieve slotbalans over het eerste werkjaar werden de verwachtingen rond De Toekomstfabriek bijgesteld. Onder impuls van Victoria Deluxe werd een ambitieus plan met als werktitel 'Een Ander land' uitgetekend. Dit werkplan werd als project ingediend voor de 'Oproep sociale innovatie 2013' van het Departement Economie, Wetenschap en Innovatie van de Vlaamse Overheid en daar ook positief geëvalueerd. Het resultaat was dat De Toekomstfabriek in het tweede werkjaar een subsidie ontving.

In Een Ander land werd van meet af aan zeer sterk ingezet op participatief werken. In de voorbereidende fase oktober - december 2013) werden een aantal publieksavonden georganiseerd met de bedoeling een inventaris aan te leggen van thema's die we met De Toekomstfabriek in de komende periode wilden exploreren. Dit gebeurde eveneens via een gerichte bevraging van een 200-tal hogeschoolstudenten. We kozen er bewust voor om deze denkoefening samen met een brede waaier van burgers te ontwikkelen. Op die manier werden zij coproducteur van ons project.

Op basis van deze open en gedragen oproep

selecteerden we uiteindelijk acht thema's waarrond we in de loop van 2014 en 2015 met De Toekomstfabriek wilden werken: ecologische alternatieven, democratie, superdiversiteit, *peer-to-peer economy*, onderwijs, sociale bescherming, wonen en coöperatieve economie.

Binnen deze acht thema's gingen we vervolgens op zoek naar inspirerende en innovatieve denk- en praktijksporen. Dit deden we aan de hand van inventariserende participatietafels, een oproep via sociale media en een gerichte bevraging van een 150-tal bevoorrechte getuigen. Het resultaat van dit alles vormde het startmateriaal voor de projectweken.

Gespreid over een periode van januari tot december 2014 werden/worden acht projectweken opgezet. Elke projectweek spitst zich toe op één van de acht thema's uit onze inventaris. Rond elke projectweek werd een werkgroep gevormd, bestaande uit medewerkers van de partnerorganisaties en personen die deelnamen aan de publieksavonden. In een voorbereidende fase van de projectweek zocht elke werkgroep – voortbouwend op het resultaat van de publieksavonden en de open oproep via sociale media en bevoorrechte getuigen – naar praktijken en denkers die op een inspirerende manier initiatieven ontwikkelen rond het door hen gekozen thema. In overleg met een coördinator (gefinancierd door de hogervermelde Oproep sociale innovatie 2013) werd een concreet werkplan opgemaakt voor elke projectweek.

Tijdens de projectweken werden/worden de uitgekozen praktijken en personen door de werkgroep bezocht. Per dag worden één of meerdere praktijken/personen geïnterviewd en in beeld gebracht door een professionele cineast. Elke projectweek resulteert op die

manier in een audiovisuele reportage.

Na verloop van tijd vielen de werkgroepen sociale bescherming en coöperatieve economie af door een gebrek aan voldoende draagkracht.

De resultaten van elke projectweek worden na verwerking van het verzamelde materiaal voorgesteld op een publieksavond (de eerste van deze publieksavonden vond plaats op 29 oktober 2014 in De Centrale). Tijdens deze publieksavonden worden een aantal gasten uitgenodigd om aan de hand van kritische reflecties op het getoonde materiaal een actieve interactie met het publiek op gang te brengen.

Al het materiaal van de projectweken en de publieksavonden krijgt een plaats op de website van De Toekomstfabriek en kan door geïnteresseerden worden gebruikt om mee aan de slag te gaan.

Reflectie

Vraag is nu wat De Toekomstfabriek ons tot nog toe heeft geleerd over de mogelijkheden/beperkingen van (re)politiseren via middenveldorganisaties. We zien de opgedane ervaring met de werking van De Toekomstfabriek immers als een integrale bijdrage tot de uitbouw van een kennisreservoir over de politiserende mogelijkheden van het middenveld. Een dergelijke op concrete werking gebaseerde kennisontwikkeling achten wij onontbeerlijk voor het uitbouwen van die politiserende mogelijkheden. Onderstaande bevindingen van drie jaar Toekomstfabriek vormen hiertoe een bescheiden aanzet.

Ontwikkel utopische perspectieven

Willen we met het middenveld een werkelijk vernieuwend politiserend proces op gang

brengen, dan hebben we dringend nood aan wat Miguel Abensour “een nieuwe utopische geest” heeft genoemd (Miguel Abensour, 2013, pp. 191-226). Dit is allesbehalve een streven naar een niet te verwezenlijken ideaal. Integendeel. We moeten af van die verstarde invulling van het begrip utopie, die steevast verwijst naar een verre toekomst, wat veelal neerkomt op een permanente ontkenning van de utopie. Een nieuwe utopische geest veronderstelt dat we de utopie demythologiseren en democratiseren. Alleen op die manier wordt zij een drijvende kracht voor een ‘opstandige democratie’.

Werk samen met middenveldorganisaties die zich als organisatie willen engageren

Van belang is niet zozeer de aard van de middenveldorganisatie (voor een overzicht van de verschillende types van middenveldorganisaties verwijzen we naar Sven Reichardt, 2004), als wel de mate waarin ze bereid is zich als organisatie in te zetten voor een gemeenschappelijk doel. Alhoewel dit op het eerste gezicht evident lijkt, draait dit in de praktijk toch vaak anders uit. Organisaties sturen vaak mensen naar de vergaderingen die zich vrij snel als ‘persoon van dienst’

ontpoppen. Dit houdt in dat ze naar buiten uit de organisatie lijken te vertegenwoordigen, maar in werkelijkheid vrij geïsoleerd staan binnen hun eigen organisatie. Zo wordt zowel de doorstroming van informatie als de noodzakelijke betrokkenheid van 'de achterban' vrijwel onmogelijk gemaakt.

Overschrijd de houdbaarheidsdatum van samenwerkingsverbanden niet

Het opzetten van samenwerkingsverbanden is veelal een proces van langdurig en geduldig werk. Wat men na heel wat inspanningen heeft bereikt, wil men dan ook meestal zo lang mogelijk in leven houden. Hier dreigt het gevaar dat men na verloop van tijd blind wordt voor de inhoudelijke slijtageprocessen waaraan vrijwel alle samenwerkingsverbanden onderhevig zijn. Mogelijk kunnen we hier inspiratie putten uit de ervaringen met affiniteitsgroepen (Francis Dupuis-Déri, 2010). Deze organisatie- en actievorm leert ons niet alleen veel over het basisdemocratisch vermogen van groepen, maar ook over de creatieve potentialiteiten van gefocust samenwerken binnen een afgebakende tijdspanne.

Bevorder de uitbouw van een nieuwe 'politique du commun'

Eén van de grote uitdagingen van de 21ste eeuw is ongetwijfeld het ontwikkelen van een nieuwe 'politique du commun' (Pierre Dardot en Christian Laval, 2014). De traditionele invulling van de publieke en de privésfeer is duidelijk niet meer afgestemd op de noden van onze onvoltooide democratie. Een resolute keuze voor de uitbouw van een nieuwe 'gemeenschappelijkheid' dringt zich vandaag in alle domeinen van het maatschappelijk leven op. De roep naar meer *commons* is daarvan maar één aspect. Een dergelijke maatschappelijke ontwikkeling is niet mogelijk zonder het in vraag stellen van de fundamentele van de bestaande kapitalistische verhoudingen.

Werk bottom-up, maar wees niet blind voor de tekortkomingen van deze werkwijze

De verleiding om top-down te werken, is vaak zeer groot. Dit geldt niet alleen binnen de organisaties, maar ook in samenwerkingsverbanden. Efficiëntie en snelheid van handelen zouden hierdoor het best worden gediend. Daarbij heeft men veelal geen oog voor het feit dat men op die manier sociale relaties bestendigt die passiviteit en onmondigheid in de hand werken. Een prefiguratieve politiek die emancipatorisch wil werken, maakt juist maximaal gebruik van het creatief potentieel van een bottom-up benadering. Via een bottom-up werking ontstaat een breed gedragen coproductie van beslissingen. Ook in deze moeten we ons evenwel hoeden voor een al te naïef zwart-witdenken. Bottom-up werken is niet altijd een garantie voor kwaliteitsvolle beslissingen en is zeker geen surrogaat voor wetenschappelijk onderbouwde kennis.

Vermijd het verstikkende keurslijf van externe financiële druk

De meeste organisaties zijn voor hun werking aangewezen op de één of andere vorm van externe financiering. Deze financiering wordt meestal afhankelijk gemaakt van allerlei

criteria met een eigen administratieve en bestuurlijke logica. Niet zelden staat die logica haaks op de manier van werken binnen de organisaties. Dit creëert een permanent spanningsveld, waarbij de dagelijkse werking van de organisaties in de tang wordt genomen: ofwel gaat men zijn werking aanpassen aan deze administratieve criteria en dreigt men een deel van zijn werkingsautonomie in te leveren, ofwel blijft men een eigen koers varen en loopt men het risico de geldkraan te zien dichtdraaien. Om deze spagaat te vermijden, moeten de middenveldorganisaties dringend op zoek naar nieuwe werkingsvormen.

Ontwikkel een zelfkritische organisatiecultuur

Niets is zo contraproductief als een organisatiecultuur van zelfgenoegzaamheid en routine. Eens we een succesvolle invulling voor onze werking menen gevonden te hebben, is de verleiding erg groot om hieraan vast te houden. Waarom zou je immers een beproefde methode in vraag stellen? Het antwoord is voor de hand liggend: omdat het een rem zet op de verdere creatieve ontwikkeling van een organisatie. Een organisatie die inhoudelijk wil groeien, heeft nood aan constructieve dwarsliggers die vervelende vragen stellen en hun organisatie voortdurend uitdagen om een stap verder te zetten in de richting van een gekozen project.

Hou steeds de 11de stelling van Marx over Feuerbach voor ogen

De voorbije maanden waren we in Vlaanderen getuige van een boeiende opflakking van publicaties over de politiserende perspectieven van middenveldorganisaties. Na een relatief lange publicatiestilte over dit onderwerp was dat een welgekomen verademing, ware het niet dat deze vernieuwde belangstelling vrij snel verzeilde in theoretisch gekissebis. Daarbij vergat men weleens wat Marx ooit zei in zijn 11de stelling over Feuerbach: "het komt er niet alleen op aan de wereld anders te interpreteren,

maar vooral deze te veranderen" (Karl Marx en Friedrich Engels, 1988, p. 54). Wij pleiten dan ook voor een aangehouden belangstelling voor de politiserende mogelijkheden van het middenveld die resoluut inzet op de concrete ontwikkeling van nieuwe organisatiestructuren. Net als Landauer (Gustav Landauer, 2010) zijn wij er immers van overtuigd dat nieuwe organisatiestructuren nieuwe maatschappelijke verhoudingen mogelijk maken.

Onder-/overschat de mogelijkheden van het middenveld niet

Een korte terugblik op de geschiedenis volstaat om talloze voorbeelden te vinden van de cruciale rol van het middenveld in onze samenleving. Niemand kan ontkennen dat er een enorm maatschappelijk potentieel schuilgaat achter de vele organisaties die zich dagelijks in het middenveld bewegen. Het is ook niet toevallig dat de vraag naar de mogelijkheden van een vernieuwende politiserende werking vandaag juist binnen dat middenveld weerklinkt. Toch is hier enige voorzichtigheid geboden. Het gevaar bestaat immers dat we het middenveld confronteren met verwachtingen die het onmogelijk kan waarmaken. Indien we de energie van het middenveld niet nodeloos willen opbranden, zullen we ook moeten leren omgaan met de inherente beperkingen van dat middenveld.

Er is niets mis met strategisch denken

Wil het middenveld de bestaande maatschappelijke verhoudingen werkelijk 'aan het dansen brengen', dan zal het in de toekomst ook strategischer moeten leren denken. De vraag in welke mate een gevoerde actie op langer termijn bijdraagt tot een bepaald doel, moet het vandaag maar al te vaak afleggen tegen het 'directe succes' van een voorbijgaande media-aandacht. De actie wordt een doel op zich. Niet zozeer de veranderingen die ze op gang zou kunnen brengen (Madeline Gardner

& Joshua Kahn Russell, 2008). De toekomstige uitdaging voor het middenveld bestaat erin om te springen met de aangewezen middelen, zonder uit het oog te verliezen wat men uiteindelijk wil bereiken.

Bibliografie

- Abensour**, Miguel, *L'homme est un animal utopique*, Sens & Tonka, Paris, 2013.
- Aubenas**, Florence & Miguel Benasayag, *Verzet als scheppende kracht*, Academia Press, Gent, 2003.
- Benasayag**, Miguel & Diego **Sztulwark**, *Du contre-pouvoir*, La Découverte/Poche, Paris, 2003.
- Benasayag**, Miguel & Angélique Del Rey, *De l'engagement dans une époque obscure*, Le Passager Clandestin, Le Pré Saint-Gervais, 2011.
- Dardot**, Pierre & Christian **Laval**, *Commun. Essai sur la révolution au XXIe siècle*, La Découverte, Paris, 2014.
- Debruyne**, Pascal & Bart **Van Bouchaute**, "De bestaande orde verstoren. Over de politieke opdracht van het middenveld", *Oikos*, 69, 2, 2014.
- Dupuis-Déri**, Francis, "Anarchism and the politics of affinity groups", *Anarchist Studies*, 18, 1, 2010, pp. 40-61.
- Gardner**, Madeline & Joshua **Kahn Russell**, "Praxis makes perfect: the new youth organizing", in *Chris Spannos (ed.), Real Utopia. Participatory Society for the 21st Century*, AK Press, Oakland/Edinburgh, 2008, pp. 338-345.
- Gordon**, Uri, "Prefigurative politics", in Uri Gordon, *Anarchism and Political Theory: Contemporary Problems*, Mansfield College, University of Oxford, 2007, pp. 57-64.
- Landauer**, Gustav, *Revolution and other writings. A political reader*, The Merlin Press, Pontypool, 2010.
- Marx**, Karl & Friedrich **Engels**, *L'idéologie allemande, précédé de Karl Marx Thèses sur Feuerbach*, Editions sociales-Messidor, Paris, 1988.

Reichardt, Sven, Civil Society. "A concept for comparative historical research", in Annette Zimmer & Eckhard Piller (Eds.), *Future of Civil Society. Making Central European Nonprofit-organizations Work*, Springer Fachmedien, Wiesbaden, 2004, pp. 35-55.

Shukaitis, Stephen & David **Graeber** (Eds.), *Constituent Imagination: Militant Investigations // Collective Theorization*, AK Press, Oakland/Edinburgh, 2007.

Noot: oorspronkelijk bestond De Toekomstfabriek uit acht organisaties. Vormingplus Gent-Eeklo is er in een later stadium bijgekomen.

Dit artikel verscheen op DeWereldMorgen.be

Link: <http://www.dewereldmorgen.be/artikel/2014/11/18/de-toekomstfabriek-een-oefening-in-repolitiserende-middenveldpraxis>

Deze bijdrage is gelicenseerd onder een Creative Commons Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgelideWerken 2.0 België licentie